

KÉSŐ KÖZÉPKORI SZŐLŐHEGYI PINCEÉPÜLET FELTÁRÁSA A TAMÁSI ERDŐBEN

K. NÉMETH ANDRÁS¹

Magyar Régészeti 15. évf. (2025) 2. szám, pp. 22–31. <https://doi.org/10.36245/mr.2025.2.3>

Az utóbbi években a hazai középkoros régészetben a tájrégészeti szemlélet jelentős eredményeket hozott. Ehhez különösen jó terepet biztosítanak az erdők, amelyek területén szerencsés esetben az elpusztult középkori települések bel- és külterületének antropogén elemeit nem érintették a nagyüzemi mezőgazdaság károsító hatásai, így tájrégészeti reliktumokként is működnek. Kiváló példája ennek a Tolna megye északnyugati részén, a Kelet-Külső-Somogy nevű kistáj területén fekvő, a 18. század vége óta elzárt vadászterületként működő Gyulaji-erdő, amelyen belül tucatnyi elpusztult falu helye azonosítható (K. NÉMETH 2024a).

Kulcsszavak: tájrégészet, szőlőművelés, pince, késő középkor

KÉSŐ KÖZÉPKORI SZŐLŐHEGYEK TÁJI LENYOMATAI A GYULAJI-ERDŐBEN

Az utóbbi néhány évben összesen kilenc, a 16. század közepi török hódítás következtében elpusztult középkori falu határában sikerült elhagyott szőlőhegyek fizikai maradványait, elsősorban az egykori pinceépületek nyomait azonosítanom, nagyjából százat, Tamási mellett Gyulaj, Kocsola, Nagykónyi és Regöly közelében is. A legtöbb helyen csak néhány pince mutatható ki, de három faluhely környékén tíznél is több (K. NÉMETH 2024b). Az idei évben a Gyulaji-erdő után Tolna vármegye más tájain, Dúzs és Udvari erdős területein is felismertem hasonló objektumokat.

A lejtős domboldalak aljában, oldalában vagy a lejtőperem szélén kialakított, kisebb-nagyobb mértékben a földbe mélyített épületek helyét felszíni horpadás mutatja, ennek mérete a feltárt pince esetében kb. 15×7 méter. A pincék szája előtt – a lejtőmeredekség függvényében – általában megfigyelhető a kiásásuk során kihordott földből készített terasz (1. kép). Funkciójuk és pusztulási koruk meghatározása a beomlott helyiségekből és főként a teraszokról fémkereső műszerrel gyűjtött fémleletek segítségével végezhető el. A kevés érme alapján a pincéket (értsd: pinceépületeket) a 15. század második felében és a 16. század első felében, az 1540-es években bekövetkezett török hódoltságig használták.

1. kép. A pince és a bejárata előtti terasz a feltárás előtt
(fotó: K. Németh András)

A lelőhelyek közül kutatottságával kiemelkedik a Tamási határában fekvő Kospa (dülönévként: Kosba, lelőhely-azonosító: 23767) falu helye, amelynek határában Torma Istvánnak Magyarországon először sikerült középkori szántóföldnyomokat azonosítania (TORMA, 1981), nemrég pedig egy löszbe vajt, a török korban valószínűleg bűvőhelyként használt járatrendszerrel tudtam igazolni annak Árpád-kori eredetét, és valószínűsíteni eredeti pincefunkcióját (K. NÉMETH 2020, 174–188). Kospa határában eddig csaknem ötven elpusztult pinceépület helyét találtam meg, a faluhely két oldalán, attól néhány száz méterre, több mint 100 hektáros területen. A pinceépületeken kívül a szőlőhegyet behálózó útrendszer is felderíthető: nem csak a nagyobb, bevágódott (mély)utak, de olykor az egyes pincékhez vezető kisebb ösvények fizikai nyomai

¹ Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd. E-mail: knemetha@gmail.com

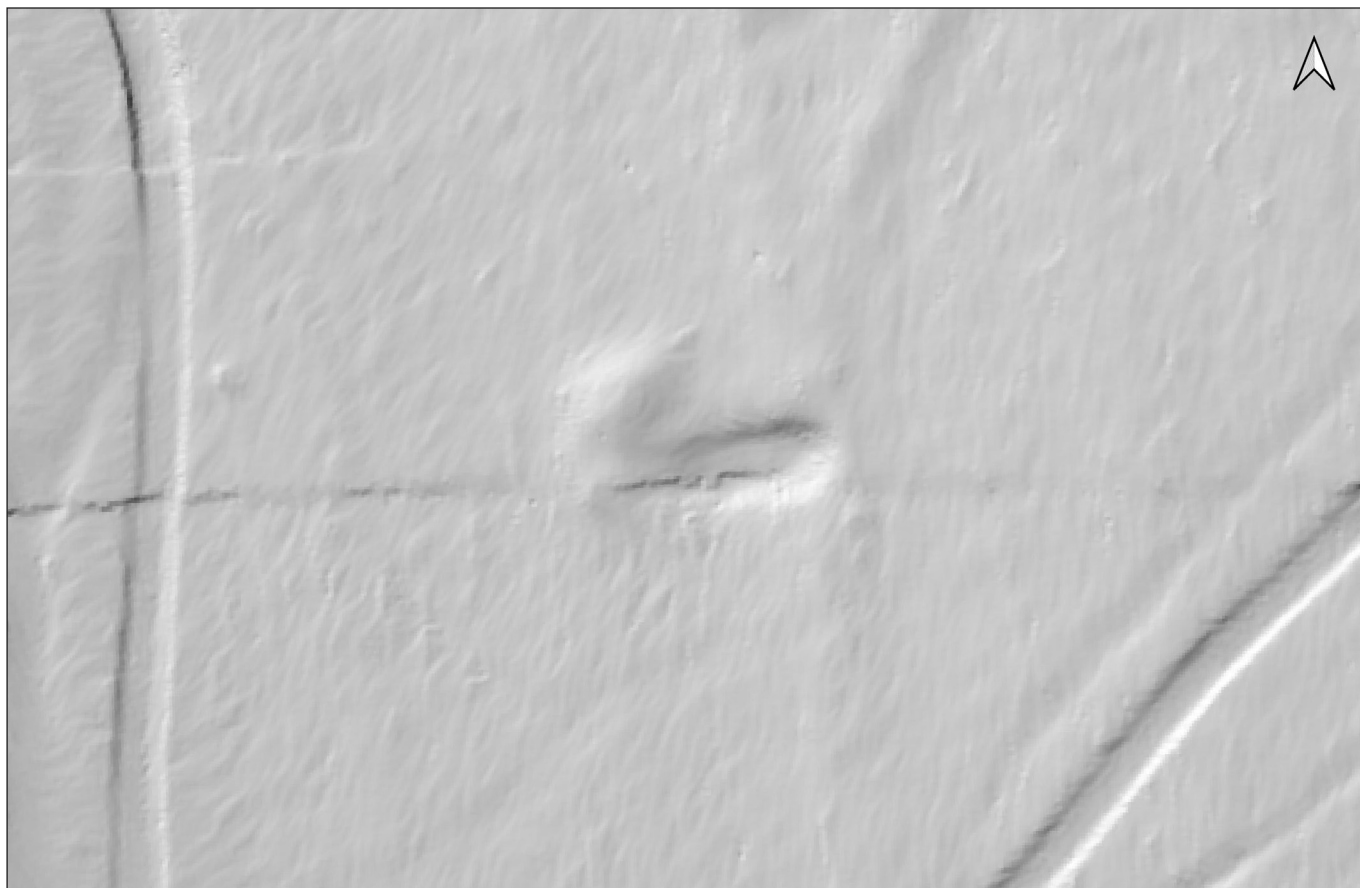
is megtalálhatók. Ezekből kevés lelet gyűjthető, de ezek jól illeszkednek a korszakhoz és a helyszínhez: néhány érme mellett főleg szekéralkatrészek, illetve ruhakapocs, pecsétnyomó, bicska, favéső stb. is került már elő az elhagyott utakból. A szőlőhegyről 2025. februárban Mészáros János UAV LIDAR-felmérést készített, amelynek eredményeképpen szabad szemmel nem észlelhető további jelenségek – keskeny parcellák, valamint árokrendszerek – is előtűntek (MÉSZÁROS et al. 2018), ám ezek elemzése nem e dolgozat tárgya.

Kospa középkori szőlőiről nem maradt fenn írott forrás (ugyanakkor számos szomszédos vagy közeli településről ismerünk ilyen: K. NÉMETH 2004), és bár a török defterekből értesülhetnénk a szőlőtermelésről, de ekkorra a település elpusztult, és már csak pusztaként írták össze. Az itt bemutatott jelenségekre tehát egyetlen forrásunk a táj és annak régészeti olvasata, amelyekről – két előadás (K. NÉMETH 2024a, 2024b) és egy ásatási jelentés (K. NÉMETH 2025) után – ez a közlemény az első hosszabb beszámoló.

A PINCEÉPÜLET FELTÁRÁSA

Az egyik pince területén műszeres leletfelderítés során olyan leletegyüttest találtunk, amely miatt a területet kezelő Gyulaj Erdészeti és Vadászati Zrt. széles körű támogatásával rövid mentő feltárást folytattunk 2024 nyarán. Ez az objektum a középkori falutól nyugatra fekvő szőlőhegy észak–déli tájolású fő völgyének keleti oldalán, a dombtető közelében fekszik, a szemmel ma is látható középkori szőlőhegy „főúttal” – ahonnan egy pár 10 cm-re bemélyedő ösvény vezet a pincéhez – párhuzamosan futó erdei út közelében (2. kép). A legközelebbi pince tőle északra 140, délkeletre pedig 120 méterre található.

Először a pince északi felét tártuk fel, nyugat–keleti irányban nyitott szelvényekkel, majd dél felé 1 méter széles tanúfalat hagyva kibontottuk a déli részt is, végül egybenyitottuk a szelvényeket. Az északi és a keleti oldal közepére merőlegesen rövid kutatóárkokat húztunk annak megvizsgálására, hogy az épületen kívül eső löszfelszínen maradt-e lenyomata az épülethez kapcsolódó egyéb jelenségeknek, de ezek

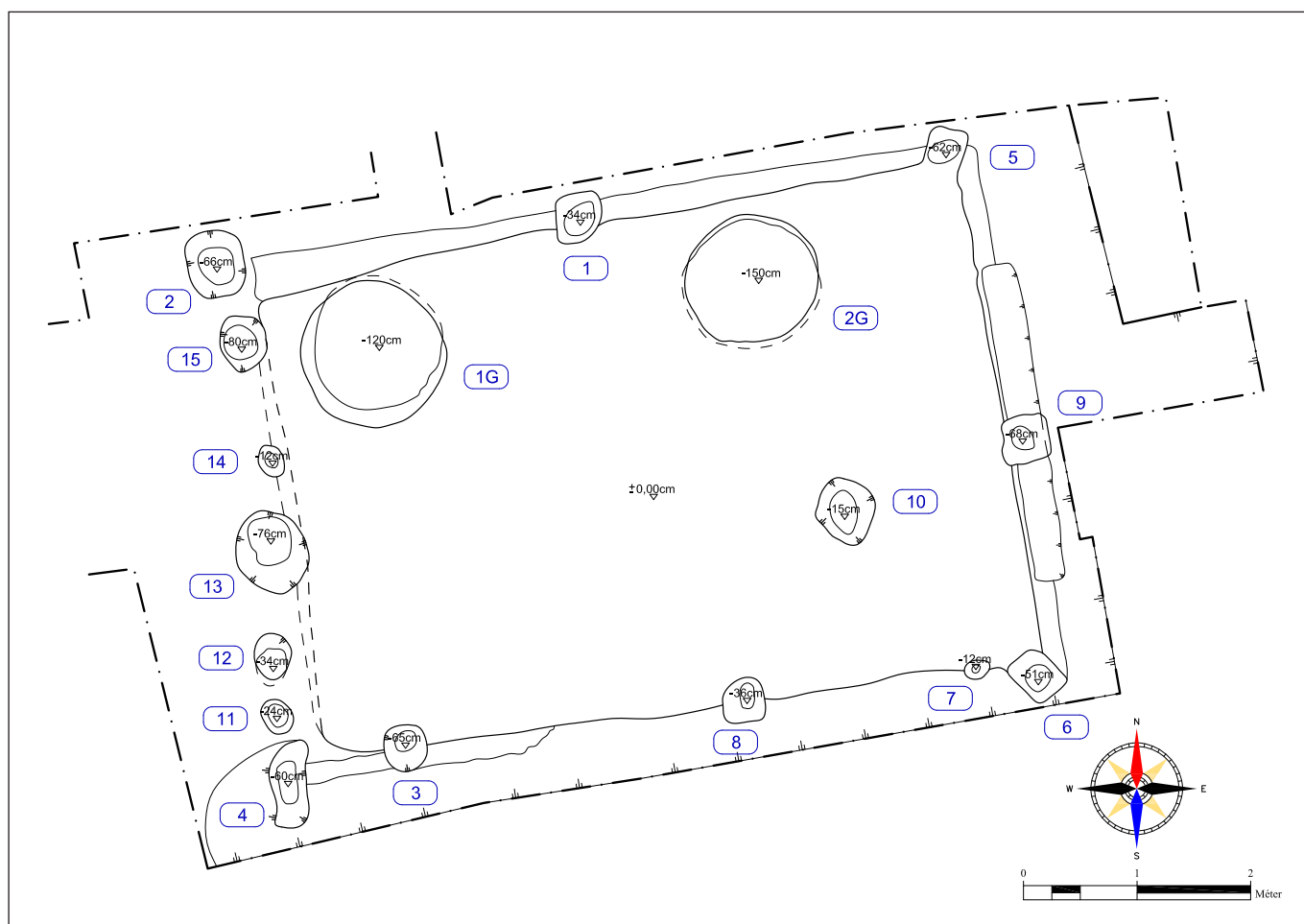
2. kép. A pince és környezete UAV LIDAR-felmérése (készítette: Mészáros János, HUN-REN Agrártudományi Kutatóközpont, Talajtani Intézet, Talajterképezési és Környezetinformatikai Osztály)

negatívnak bizonyultak. Az épület padlóját átlagosan 10 cm vastagon a falak – és valószínűleg a mennyezet – megégett, növényi lenyomatos tapasztarabjai borították. Ez a réteg a falak mentén megvastagodott, a keleti fal tövében már kb. 50 cm vastagon lehetett megfigyelni egy kb. 1 méter széles sávban. A löszbe vájt falak alsó sávja és a padló az égéstől vörösre színeződött, a cölöplyukak mellett pedig akár 1 méteres magasságban is vörösre égett a löszfal.

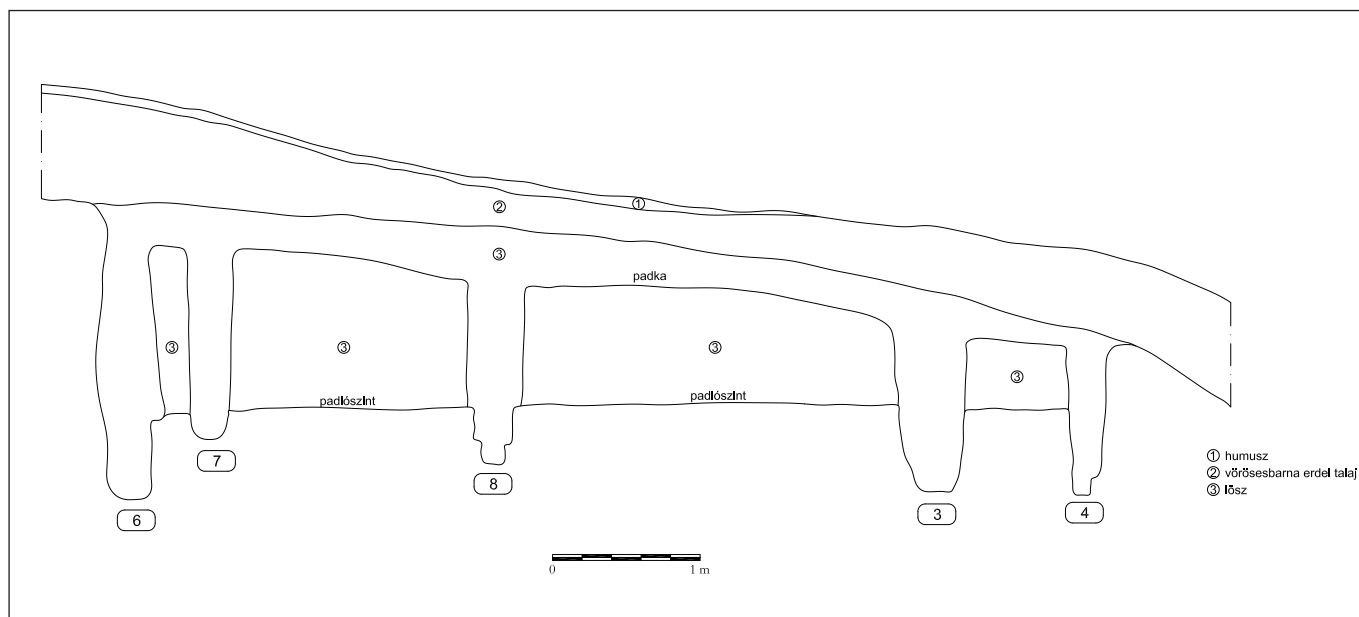
A feltárt épület tájolása nagyjából nyugat–keleti, belső alapterülete 3,9–4,5×6,6 méter (a bejáratától a hátsó fal felé enyhén szélesedik), falai félig a földbe mélyedtek, a föld fölé emelkedő falai cölöpvázassövényfalas szerkezetűek voltak (3–5. kép). A pince egyetlen helyiségből állt, belső osztásnak nem találtuk nyomát. Bejárata a völgy felől, a nyugati oldalon nyílt, itt az épület fala kb. 50 cm-re mélyedt a földbe, majd kelet felé egyre jobban bevágódott, keleti falát már 1,5 méter magasságban a függőlegesen metszett löszpart alkotta. Két hosszanti oldalon három-három nagyméretű, átlagosan 30–40 cm

3. kép. A pince fotogrammetriai felmérése (készítette: Sandó Norbert, Pazirik Informatikai Kft.)

4. kép. A pince alaprajza (rajz: Vindus Melinda; digitális rajz: Pájer Timea, Meridián Mérnöki Iroda Kft.)

5. kép. A pince déli falának metszete és átmetszete² (rajz: Vindus Melinda; digitális rajz: Pájer Tímea, Meridián Mérnöki Iroda Kft.)

átmérőjű (szélső értékek: 25–42 cm), átlagosan 60 cm-re a földbe mélyedő (szélső értékek: 34–62 cm) cölöplyukat tártunk fel, rövidebb oldalainak közepén pedig a szelement tartó két ágasfa helyét, amelyek közül a keleti oldali méretei az oldalsó cölöplyukakéhoz illeszkedtek, a bejárati oldali (nyugati) ágas 60–70 cm-es átmérőjével és 76 cm-es mélységével ellenben kitűnt a többi cölöplyuk közül. A cölöplyukak alján helyenként megtaláltuk a szenült cölöpök maradványait is, amelyeket a leomló törmelék eltemetett, így nem égtek el teljesen. A nyugati oldal cölöplyukainak sűrűsége tapasztott sövényfalat feltételez (a bejárat melletti, 1. veremben a beomlott paticsdarabok között fonott sövényfal szenült ágmaradványait is megfigyeltük), a hosszanti oldal ritkás cölöplyuk-kiosztása ellenben tapasztott nádfalra utal (vö. PÁLÓCZI HORVÁTH, 2005), amit a paticsleletek eloszlása is támogat. A keleti fal tövében egy kisebb felületen kb. 2 cm vastag sártapasztás nyomait észleltük, egy tenyérnyi területen bekarcolt négyzethálós mintával (6. kép).

A 120 cm széles bejáratot – amelyet a párhuzamok alapján egykor bizonyára súlyos tölgyfaajtó zárt le – a nyugati oldalon, a pince tengelyétől, a nyugati oldal ágasfájától északra helyezték el, amely azonban nem töltötte ki a teljes helyet az északnyugati sarokcölöpig, mert attól közvetlenül délre egy másik cölöpöt is ástak. Ezen az oldalon összesen hat cölöplyukat találtunk (a sarokcölöpökkel együtt), azaz az ágasfa és a sarokcölöpök között északon csak az említett egy, délen viszont két kisebb cölöplyuk is volt.

Az épület belsejében, közvetlenül az északi fal mentén, a padlóba mélyedve két nagyobb, nagyjából kerek, függőleges falú, lapos aljú, 110, illetve 130 cm átmérőjű, és 120, illetve 150 cm mély vermet tártunk fel (7. kép), amelyek a bennük lévő nagy mennyiségű paticsmaradvány alapján a pusztulás idején is használatban voltak. A vermeket logikus lenne gabonásvermeknek tartani, de óvatosságra int az ezekre jellemző összeszűkülő száj, továbbá a kiégetett fal és a szenült magvak hiánya (NOVÁKI, 1983). A vermeket egykor bizonyára deszkafedéllel fedték le: hasonló megoldást egy 20. századi szennai pincénél is láthatunk (MÁTÉ, 2021, 101. 18. ábra).

6. kép. Bekarcolt minta a sártapasztásban (fotó: K. Németh András)

² A rajzon egyesítve ábrázoltuk a metszetfalat és az épületnek a metszetfalaktól néhány 10 cm-re beljebb húzódó, fal menti átmetszetét.

7. kép. A 2. verem (fotó: K. Németh András)

8. kép. Falfülke a pince hátsó falában (fotó: K. Németh András)

Az épület hátsó falába mellmagasságban kb. 280 cm hosszú, 20–25 cm széles fülkét vágtak (8. kép). A mai lyukpincék végében is gyakran megtalálható hasonló fülkéktől megkülönbözteti jelentős hosszúsága és egyben keskeny volta, ennek ellenére funkcióját másként, mint tárolóhelyként, nem tudom értelmezni.

A keleti zárófal folytatásában a partfalban pincelyukat nem találtunk, tehát a bort magában az épületben tárolhatták, amelyen belül akár nyom nélkül elpusztult, fából vagy sövényből készült fallal is elkülöníthették a bortárolásra szolgáló részt. Az épület délnyugati sarka előtt a löszből határozott „búbot” faragtak ki, amely talán a sarkot védte, és a csapadékvíz elvezetését is elősegítette.

A bejárat előtt 6,5 méter hosszú és 2 méter széles kutatóárkot ástunk nyugat felé, amellyel átvágtuk az épület előtti, északnyugat felé furcsa módon enyhén emelkedő teraszt. A kutatóárok alján megtaláltuk a bejárat felől enyhén nyugat felé, tehát az épülettől ellentétes irányba lejtő eredeti altalajszin-

tet. A teraszt bizonyára szekérfordulóként használták, illetve különböző munkákat (pl. kocsivasalás), tevékenységeket (pl. főzés) végeztek rajta, ahogy arra a területén talált fémtárgyak utalnak. Ezek mellett természetesen leletet maguk után nem hagyó munkák (pl. szőlőtaposás-préselés) színtere is lehetett.

A szenült cölöpök közül hetet Grynaeus András megvizsgált, ám ezek dendrokronológiai meghatározásra alkalmatlanok voltak. A fafajmeghatározás alapján három épületfa kocsányos, három pedig kocsánytalan tölgyből származik, míg egy – a patiosos omladékból begyűjtött – szenült minta bükkfából való, amit épületfaként ritkán alkalmaztak (GRYNAEUS, 2024).

LELETANYAG

A feltárás elvégzését egy éremlelet indokolta, amelynek először néhány, a felszínre került darabját találtuk meg műszeres leletfelderítés során a pince horpadásában. Az éremlelet magjára az északi (hosszanti) oldal középső cölöplyukának padlószint alatti részében bukkantunk (9. kép). A leletet egykor valamilyen szerves anyagban teheték a talán kilazult cölöp tövébe, ezért kerülhetett a felszínre néhány darabja az évszázadok során, a fölé nőtt fa gyökerei, erózió, illetve állati bolygatás révén. A 730 db-os lelet 564 magyar és 166 osztrák ezüstpénzből – túlnyomó részben I. Ferdinánd denárjaiból és osztrák pfennigjeiből – áll, a záróveret

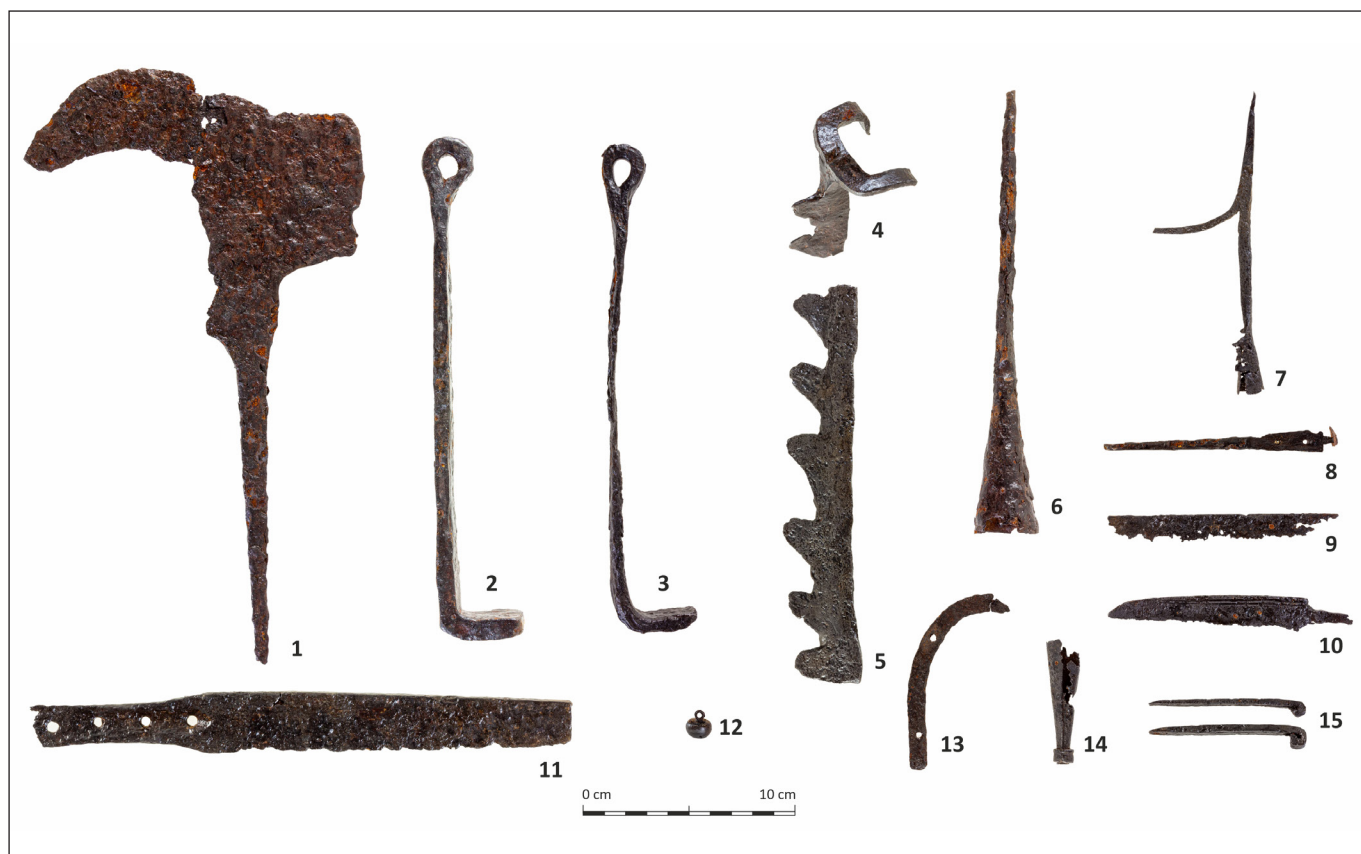

9. kép. Éremlelet az északi oldal középső cölöpjének gödrében (fotó: K. Németh András)

alapján 1541-ben maradt a földben. A záróveret ellenére az épület pusztulása inkább pár évvel későbbre, az 1543-as török hadjárat vagy a térség 1545-ös török hódoltatása idejére tehető.

A pince mélyedésében az ásatás előtt baltás szőlőmetszőkést (10. kép 1), a bejárat előtti teraszon pedig ráfhúzó vasat (10. kép 3), bográcsakasztó töredékét (10. kép 4), kopjacsúcsot (10. kép 6), töredékes parasztkést (10. kép 11), késpengét, csizmapatkót (10. kép 13), fülesgombot (10. kép 12), valamint két L alakú, hosszabb végén ellaposodó, sajátos szögféleséget (10. kép 15) találtunk. A feltárás során az épület omladékában rábukkanunk a bográcsakasztó másik felére (10. kép 5), egy szénahúzó horogra (10. kép 7), egy evőárra (10. kép 8) és több nyéllapos kés töredékére (10. kép 9). Vasszegeből alig került elő néhány darab. Látható, hogy az épületben és az előtte kialakított teraszon nemcsak szőlőműveléssel kapcsolatos, hanem egyéb mezőgazdasági eszközök, szerszámok és használati tárgyak is előkerültek, amelyekre a funkció kapcsán még visszatérek.

Kerámiatöredéket a felszínen előzetesen nem lehetett gyűjteni, a feltárás során is csak egy-két késő középkori töredék került elő az épület belsejé-

10. kép. Válogatás a pince leletanyagából (fotó: Retkes Tamás, szerkesztés: Vicze László)

ből, ellenben a teraszt átvágó kutatóárokban a humusz alatt, a bejárat közelében már több 15–16. századi fazéktöredék is előfordult.

FUNKCIÓ, PÁRHUZAMOK

A késő középkori írott forrásokban olykor említenek határban álló pincéket is. Belényesy Márta 14–15. századi okleveles adatokat sorakoztatott fel arra vonatkozóan, hogy a Balaton vidékén, valamint a polgárosultabb vidékeken – így Buda és Sopron környékén – a falubeli „belső” pincék mellett a szőlőhegyi „külső” pincék is általánosak voltak (BELÉNYESY, 1955, 20). Holub József Zala megyei adatok alapján úgy vélte – és leírása nagy vonalakban illik feltárt építményünkre –, hogy „Ezeknek a pincéknek a legnagyobb része bizonyára a hegyoldalba vájt nagyobb üreg volt csupán kis előtérrel (...)” (HOLUB, 1960, 198). Egy 17. század végi hatalmaskodás elemzése kapcsán Máté Gábor arra a következtetésre jutott, hogy a „Külső-Somogy északi részén fekvő magyar községek szőlőhegyeiben úgynevezett prэшázpincék álltak” (MÁTÉ, 2021, 101).

A pince a völgytalp és a dombtető között húzódó lejtő nagyjából középső részén helyezkedett el. Újkori analógiák alapján ezt a részt ültethették be szőlővel, míg a parcella alsó részén kaszáló és veteményes, felső részén, a dombtetőhöz közelebb pedig gyümölcsös lehetett (ÉGETŐ, 2001, 540). Magának a szőlőültetvénynek – a feltételezhető gyalogtőkés művelés miatt, teraszozás hiányában – nem maradt máig látható nyoma. Az egyes szőlőtőkék ültetőgödrei nagyobb terület feltárásával talán azonosíthatók lennének.

A fémleletek tanúsága szerint az objektum nem egyszerűen pince, hanem olyan összetett külső gazdasági üzemegység, „hegyi gazdaság” (KECSKÉS, 1992, 168) volt, amelyet nemcsak szőlőfeldolgozásra és bortárolásra használtak, hanem takarmány készletezésére is, továbbá enyhelyként is funkcionált az időszakos szőlőhegyi tartózkodás alatt. A fentiekén túl a padlóba vájt tárolóvermek akár (esetleg vetőmagként vagy biztonsági tartalék gyanánt félretett) szemes termény őrzésére is szolgálhattak. Megemlíthetjük végül a pénzvagyontárolását és őrzését is; hasonlóra – szőlőhegyi pincében történő pénzesláda elrejtésére – a 18. századból Somogy vármegyéből írott adat is ismert (KNÉZY, 2001, 80).

Az osztatlan, egyhelyiséges, (részben) felmenő falú, tűzhely, valamint feltehetően kémény és ablak nélküli szőlőhegyi épület néprajzi párhuzamai a 18. századtól Nyugat-Magyarországról ismertek. A néprajzi szakirodalomban a szőlőhegyi építmények kapcsán használt legalapvetőbb felosztást tekintve – lyukpince, prэшázpince, prэшáz lyukpince (KECSKÉS, 1973, 3) – épületünk prэшázpincének tartható, de mivel ennek kapcsán óhatatlanul a nagyobb számban fennmaradt, többsejtű épületekre gondolhatunk, ezért egyelőre a különböző néprajzi vidékeken más-más szóval megnevezett (hajlék, pajta, tanya, gunyhó stb.) *szőlőhegyi hajlék* kifejezést tartom leginkább megfelelőnek a feltárt épület rövid megnevezésére, amely alatt osztatlan, felmenő falú, padlás és tűzhely nélküli építményt ért a néprajzi kutatás (KECSKÉS, 1982, 91–92).

A szőlőhegyi épületek legarchaikusabb csoportját ezek az egysejtű, többfunkciós épületek alkotják, amelyekből éppen egyszerűek voltak – és a későbbi átépítések – miatt viszonylag kevés maradt fenn (KECSKÉS, 1992, 178). A kosbai pince tömegében és alaprajzában hasonlóan nézhetett ki, mint a nagyközönség által is ismert szennai vagy cáki szabadtéri bemutatóhelyeken látható, 18–19. századi társai, ha falazata azoktól eltérően nem borona, hanem cölöpvasas fonott-tapasztott földfal volt.

ZÁRSZÓ

Bár a szőlőművelés és bortermelés történetének kutatása nagy múltra tekint vissza mind a történet-, mind a néprajztudomány részéről, ám a szőlőhegyek, azon belül is a szőlőhegyi építmények kutatása tekintetében a kettő együttműködésének határt szab, hogy a középkori írott források ritkán említenek épületeket, s ezeket sem lehet egyértelműen megfeleltetni a néprajz által a 18. század elejéig visszavezetett archaikus szőlőhegyi épületekkel. Úgy tűnik, Kosbán sikerült megtalálni a „hiányzó láncszemet”: a Kelet-Dunántúlon feltárt, a 16. század közepén elpusztult, egysejtű, pincelyuk nélküli épület kísértetiesen pontos megfelelője a Nyugat-Dunántúlon olykor ma is álló, másfél-két évszázaddal későbbi népi pincéknek.

Oláh Miklós 1536-os leírása szerint akkoriban a szerémségi borokat tartották a legjobbnak Magyarországon, utána Somogy és „Baronya” borai következtek a korabeli rangsorban (OLÁH, 2000, 47), Baranyán

Tolna vármegye Duna menti területeinek, a szekszárdi borvidéknek a borait is értve (SZAKÁLY, 1999, 119–120). Tolna megye belső részének borait – ahova Kosba is tartozott – valószínűleg Somogyhoz számították a kortársak. A földrajzi középtáj neve ma is Külső-Somogy, Somogy megye határa légvonalban 15 km-re van a lelőhelytől.

A kistáji szinten dokumentált késő középkori szőlőművelésnyomok alapján egy olyan borvidék részlete rajzolódik ki, amely az írásos forrásokból jobbra ismeretlen. A néhány portából álló Kospa falu határában fekvő kiterjedt szőlőhegy jelentős extraneus birtoklás jelenlétét és intenzív, az önellátáson túlmutató, piacra irányuló bortermelést feltételez (vö. SZAKÁLY, 1999). Talán ennek lenyomatai a feltárt pincében talált éremlelet hatodrészét kitevő osztrák pénzek.

A feltárás jelentősége, hogy az egysejtű archaikus szőlőhegyi pinceépületnek a léte két évszázaddal korábbra visszavezethető, földrajzi elterjedése pedig a Kelet-Dunántúlon is igazolható. Ez egyben egy új régészeti objektumtípust is jelez, amelyhez hasonlók a későbbiekben bizonyára az ország más, bolygatatlan erdőterületein is kimutathatók lesznek, s amelynek pontos párhuzamai éppen Tolna vármegyéből – nem meglepő módon éppen a nagy múltú szekszárdi borvidék területéről –, a tizenöt éves háborúban elpusztult és szintén beerdősült Bat falu helyéről nemrég már közlésre is kerültek (K. TÓTH, 2023, 111, 115, 118: 9. kép). Mivel a szőlőművelés fizikai nyomai – a valószínűsíthető gyalogtőkés művelésből következően – nem azonosíthatók a tájban, ezért maguk a szőlőhegyi építmények jelezhetik és jelölhetik ki az egykori szőlőhegyek területét. Feltárásunk természetesen nem szolgáltatott megoldást számos, a szőlőtermesztés néprajzi kutatása által firtatott kérdésre, de a kutatás folytatásával, térbeli kiterjesztésével talán majd ezek egy részére is választ kapunk.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A kosbai pincékre Palánki Gábor, a többi faluhely pincéinek többségére pedig Majth Zoltán erdőgazdasági dolgozó hívta fel a figyelmemet, első terepbejárásaimon is ő kalauzolt. Az ásatást lehetővé tette és minden módon támogatta a Gyulaj Erdészeti és Vadászati Zrt., név szerint Göbölös Péter vezérigazgató, Palánki Gábor, a Tamási Erdészeti erdészeti vezetője, és Németh Bálint Gábor fahasználati műszaki vezető. A feltárásban részt vett Czövek Attila, K. Tóth Gábor régész, Vindus Melinda régésztechnikus, Ács Vince műtárgyvédelmi asszisztens (Wosinsky Mór Múzeum), Varga Máté régész (Rippl Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum), Máté Gábor etnográfus, Gál Zsombor, Kovács Péter, Rozmann Dominik néprajzos hallgatók (Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék), Egyed Sándor, Kántor Miklós, K. Németh Géza, K. Németh Mihály Aba, Kőváry-Szöts Jónás, Majth Zoltán, Nagy-Kalauz András önkéntesek. A fotogrammetriai felmérést a Pazirik Informatikai Kft. ingyenesen készítette, a munkát Sandó Norbert végezte. A műszeres leletfelderítésben részt vett K. Németh András Koppány és Sándor Lajos. Mindannyiuk segítségét köszönöm.

Az éremlelet feldolgozását Varga Máté végzi. Az épület népi építészeti szempontú értékelését és a terminológiai kérdéseket egy későbbi tanulmányban Máté Gáborral tervezem feldolgozni, aki már eddig is számos – részben már e tanulmányba is beépített – megfigyelést és szakirodalmi adatot osztott meg velem, és a kéziratot is átnézte. Sokoldalú segítséget köszönöm. A kosbai középkori szőlőhegy UAV LIDAR-felmérésének értékelését Mészáros Jánossal (HUN-REN Agrártudományi Kutatóközpont, Talajtani Intézet, Talajterképezési és Környezetinformatikai Osztály) közös tanulmányban fogom elvégezni.

A tanulmányt Törő Balázs (Laczkó Dezső Múzeum) lektorálta, munkáját köszönöm.

AJÁNLOTT IRODALOM

Belényesy, M. (1955). Szőlő- és gyümölcsstermesztésünk a XIV. században (La production vinicole et fruitière en Hongrie au XVe siècle). *Néprajzi Értesítő* XXXVII, 11–30.

K. Németh András • Késő középkori szőlőhegyi pinceépület feltárása a tamási erdőben

Égető, M. (2001). Szőlőművelés és borászat. In: Szilágyi M. (szerk.), *Magyar néprajz nyolc kötetben. II. Gazdálkodás*, (pp. 527–595). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Holub, J. (1960). A bortermelés Zala megyében 1526 előtt (Weinbau im Komitat Zala vor 1526). In: Szentmihályi I. (szerk.), *A Göcseji Múzeum jubileumi emlékkönyve 1950–1960*, (pp. 181–203). Zalaegerszeg: Zala megye Tanácsa V. B. Művelődésügyi Osztálya.

Kecskés, P. (1992). Présházak és pincék a Dél-Dunántúlon (Press-houses and Cellars in Southern Transdanubia). *Ház és ember* 8, 167–204.

Szakály, F. (1999). A Közép-Duna menti bortermelés fénykora. In: Benyák Z. & Benyák F. (szerk.), *Borok és korok. Bepillantás a bor kultúrtörténetébe*, (pp. 115–131). Budapest: Hermész Kör.

BIBLIOGRÁFIA

Belényesy, M. (1955). Szőlő- és gyümölcstermesztésünk a XIV. században (La production vinicole et fruitière en Hongrie au XVe siècle). *Néprajzi Értesítő* XXXVII, 11–30.

Égető, M. (2001). Szőlőművelés és borászat. In: Szilágyi M. (szerk.), *Magyar néprajz nyolc kötetben. II. Gazdálkodás*, (pp. 527–595). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Grynaeus, A. (2024). Vizsgálati eredmény Tamási-Kosba régészeti lelőhelyen feltárt XVI. századi kamrapince szentült gerendamaradványainak vizsgálatáról. Kézirat. Budapest.

Holub, J. (1960). A bortermelés Zala megyében 1526 előtt (Weinbau im Komitat Zala vor 1526). In: Szentmihályi I. (szerk.), *A Göcseji Múzeum jubileumi emlékkönyve 1950–1960*, (pp. 181–203). Zalaegerszeg: Zala megye Tanácsa V. B. Művelődésügyi Osztálya.

Kecskés, P. (1973). *Présházak és pincék*. Kérdőívek és gyűjtési útmutatók 9. Budapest: Néprajzi Múzeum – Szabadtéri Néprajzi Múzeum.

Kecskés, P. (1982). Szőlőhegyi épületek. In: Ortutay Gyula (főszerk.), *Magyar Néprajzi Lexikon V*, pp. 91–93. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kecskés, P. (1992). Présházak és pincék a Dél-Dunántúlon (Press-houses and Cellars in Southern Transdanubia). *Ház és ember* 8, 167–204.

K. Németh, A. (2004). A Tamási környéki középkori szőlőtermesztésről. In: Örményi J. (szerk.), *Tamási kalendárium 2005*, (pp. 62–63). H. é. n. [Tamási: Örményi János.]

K. Németh, A. (2020). A tamási Likas-hegy és társai. Lössbe vájt, középkor- és török kori bűvöllyukak Külső-Somogyban és környékén. In: K. Németh A. & Máté G., „Horhosok, puszták, bűvöllyukak”. *Tájtörténeti tanulmányok a 16–18. századi Dél-Dunántúlról*. (Studia Ethnologica Hungarica XX.) (pp. 169–212). Pécs–Budapest: PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan Kiadó.

K. Németh, A. (2024a). A gyulaji erdő középkori és kora újkori tájrégészeti emlékei. In: Mesterházy G. – Koller M. & Füzesi A. (szerk.), *Történeti táj – tájrégészet. Az emberi közösségek tájatalakító tevékenysége és a környezeti kihívásokra adott válaszok. Tudományos konferencia. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2024. április 22–24.*, (pp. 22–23). Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.

K. Németh András • Késő középkori szőlőhegyi pinceépület feltárása a tamási erdőben

K. Németh, A. (2024b). A késő középkori szőlőművelés régészeti emlékei Tamási környékén (Archaeological remains of late medieval viticulture in the area of Tamási). In [szerk. nélkül], *A Jagelló-kor kutatásának új eredményei. 2024. december 2–4. MNMKK Magyar Nemzeti Múzeum [absztraktfüzet]*, (pp. 42–43). [Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.]

K. Németh, A. (2025). Tamási, Kosba. In: Czövek A. – Gallina J. Zs. – Gulyás Gy. – K. Németh A. & Ódor J. G., A Wosinsky Mór Múzeum régészeti kutatásai 2024-ben. *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* 46, 515–517.

K. Tóth, G. (2023). Előzetes közlemény a Szekszárd határában található Bat faluról és éremleleteiről (Preliminary Report about the Village of Bat and its Coin Finds from the Vicinity of Szekszárd). *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* 45, 111–123.

Knézy, J. (2001). Az otthon művészete (Kunst des Heimes). In: L. Kapitány O. (szerk.), *Somogy megye népművészete* (pp. 71–110). Kaposvár: Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága.

Máté, G. (2021). „... most van ideje a marhahajtásnak!” *A Dél-Dunántúl pusztulása 1683–1685-ben.* (PNEKAT Füzetek 2.) Pécs–Budapest: PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan Kiadó – TIT Kossuth Klub Egyesület.

Mészáros, J. – Bíró, Cs. – Pánya, I. – Eke, I. – P. Barna, J. (2018). A talaj szerepe a tájrégészetben - kis reliefű területek roncsolásmentes vizsgálata UAV eszköz segítségével. In: Molnár, Vanda (szerk.), *Az elmélet és a gyakorlat találkozása a térinformatikában IX*, (pp. 219–226). Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

Nováki, Gy. (1983). Régészeti és paleoethnobotanikai adatok a „gabonásvermek” kérdéséhez (Archäologische und Paleoethnobotanische Angaben zur Frage der „Getreidegruben”). *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 1981–1983, 57–94.

Oláh, M (2000 [1568]). *Hungária. Athila.* Millenniumi Magyar Történelem. Budapest: Osiris.

Pálóczi Horváth, A. (2005). Az alföldi késő középkori falusi lakóház: vázszerkezetek és falazatok (Late Mediaeval Dwelling Houses on the Hungarian Plains: Structures and Walls). In: Szabó S. (szerk.), *Hagyomány és változás a népi kultúrában. Tanulmányok a hatvan esztendő Dám László tiszteletére*, (pp. 95–139). A Jósza András Múzeum Kiadványai 58. Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága.

Szakály, F. (1999). A Közép-Duna menti bortermelés fénykora. In: Benyák Z. & Benyák F. (szerk.), *Borok és korok. Bepillantás a bor kultúrtörténetébe*, (pp. 115–131). Budapest: Hermész Kör.

Torma, I. (1981). Mittelalterliche Ackerfeld-Spuren im Wald von Tamási (Komitat Tolna). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 39, 245–256.